

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНИЙ ВІСНИК

ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
“ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ”

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПЕДАГОГІКА

ПСИХОЛОГІЯ

ФІЛОСОФІЯ

ВИПУСК 29

Додаток 1 до Вип. 29, том IV, 2013 р.

ТЕМАТИЧНИЙ ВИПУСК

**МІЖНАРОДНІ ЧЕЛПАНІВСЬКІ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ**

Додаток 1 до Вип. 29, Том IV, 2013 р.

**З НАГОДИ 100-РІЧЧЯ
ВІДКРИТТЯ Г.І. ЧЕЛПАНОВИМ
І-ГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ**

Г.И. ЧЕЛПАНОВ

(1862-1936)

НІКІТІНА І.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент,
Національний університет
харчових технологій,
м. Київ

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу динаміки розвитку професійної мотивації студентів різних курсів. Визначено гендерні особливості і психологічні прийоми формування внутрішньої мотивації професійної діяльності.

Ключові слова: особистість студента, потреби, мотиви, динаміка розвитку, гендерні особливості.

Статья посвящена анализу динамики развития профессиональной мотивации студентов разных курсов. Определены гендерные особенности и психологические приёмы формирования внутренней мотивации профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личность студента, потребности, мотивы, динамика развития, гендерные особенности.

This article analyzes the development dynamic of the professional motivation of students from different courses. Identified gender differences and psychological methods of formation of the inner motivation of professional activities.

Key words: individual of student, needs, motivations, development dynamic, gender-specific.

Актуальною проблемою професійної освіти є трансформація мотивів пізнавальної діяльності студента у професійну мотивацію фахівця. Цей процес полімотивований, має складну структуру і взаємобумовлений характер розвитку усіх компонентів.

Динаміка професійної мотивації студентів змінюється від курсу до курсу та має суттєві гендерні особливості. Вона є результатом формування емоційно-ціннісного ставлення студента до майбутньої професії, яке містить: задоволеність професією; динаміку задоволеності фахом від курсу до курсу;

© Нікітіна І.В., 2013

чинники, що впливають на формування задоволеності: соціально-психологічні, психолог-педагогічні, диференціально-психологічні, у тому числі і гендерні особливості студентів; система і ієрархія мотивів, що визначають позитивне або негативне відношення до обраної професії; різні стратегії, технології, методи навчання; соціальні групи, в які включено студента; мотиви творчості в майбутній професійній діяльності. Проблема професійної мотивації студентів досліджували такі вчені: в своїх працях такі вчені: М.І. Олексієва, І.А. Васильєв, Т.А. Платонов, В.К. Вілтонас, С.С. Занюк, Е.П. Ільїн, І.В. Нікітіна, В.А. Якуніна, Н.В. Нестерова, В.Т. Лісовський, А.В. Дмитрієв та інші. Метою статті є аналіз динаміки розвитку професійної мотивації студентів різних курсів і виділення гендерних особливостей формування професійної мотивації. Дослідження психологів свідчать, що становлення майбутнього фахівця, на думку В.А. Якуніна, Н.В. Нестерова[13], можливо лише при сформованому мотиваційно-ціннісному відношенні в його професійному ставленні. Н.В. Нестерова, аналізуючи психологічні особливості розвитку учбово-пізнавальної діяльності студентів, розділяє весь період навчання на три етапи:

I етап (I курс) Характеризується високими рівневими показниками професійних і навчальних мотивів. Вони ідеалізуються, оскільки обумовлені розумінням їхнього суспільного сенсу, а не особистісного.

II етап (II, III курс) Відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні і професійні мотиви перестають управляти навчальною діяльністю.

III етап (IV-V) Характеризується тим, що зростає ступінь усвідомлення і інтеграції різних форм мотивів навчально-професійної діяльності студентів.

За допомогою експериментів, проведених у Національному університе-

ті харчових технологій (2002-2012 рр.) було з'ясовано, що найбільш задоволені обраною професією студенти-першокурсники. Дослідження показали, що даний чинник більш значущий для студентів-чоловіків (на 29%).

Студенти I курсу спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, які на більш старших курсах при зіткненні з реальними життям підпорядковуються змінам, що іноді набувають болючого характеру у зв'язку з розмитою перспективою майбутнього.

Першокурсники зазвичай вбачають у студентстві можливість «займатися творчістю», «можливістю самовдосконалюватися», «творчо працювати після закінчення ВНЗ». Однак слід зазначити, що бажання набутти основ професійної майстерності у студентів I курсу найчастіше поєднується з репродуктивною навчально-пізнавальною діяльністю. У психологічному плані ці мотивації несумісні, адже творчі стимули, як вже зазначалося, можуть формуватися тільки у відповідному творчому середовищі, тому при виборі змісту та методів навчання викладач, який працює з першокурсниками, повинен на це обов'язково зважати. Важливе значення тут відіграє позитивне ставлення викладача до студентів, емоційний комфорт в аудиторії, особливо для студенток (на 63%). Саме на першому курсі відбувається глибока психологічна перебудова особистості студента, адаптація колишнього абітурієнта до студентського життя. Слід зазначити, що першокурсники ще не є цілком самостійними, морально та соціально зрілими суб'єктами. Дослідження показали, що більшість студентів I курсу (96,4%) перебувають у матеріальній залежності від батьків і родичів; 59,2% першокурсників підкреслюють свою психологічну залежність від батьків, сім'ї; 89,5% вказують на психологічну залежність від друзів. Фактично всі приїжджі студенти (98,7%) нудьгують за домом, родичами, друзями, у 71% виникають проблеми і складнощі з

новим режимом дня, організацією харчування, відпочинку, самостійною підготовкою. На процес адаптації першокурсників впливає низка факторів, головними з яких є гарні побутові умови, цікаве дозвілля, знання і вміння свідомо долати труднощі й проблеми адаптаційного періоду, задоволення навчальним процесом і соціальним оточенням. Що прямо впливає на формування позитивного ставлення до обраного фаху.

Викладачам, що працюють з першокурсниками, необхідно дотримуватись спеціальної методики читання лекцій. У перші 2-3 місяці слід звертати увагу студентів на прийоми слухання лекції, запису її змісту, особливостей конспектування, детально роз'яснювати методику підготовки до семінарських і лабораторних занять.

Спостереження показують, що першокурсники намагаються досліпно записувати зміст лекції. Такі спроби найчастіше завершуються невдало. Несистематизовані уривчасті записи, відсутність активної мисленнєвої діяльності, не дають можливості відновити інформацію, отриману на лекції. Тому на перших лекціях слід цілеспрямовано і наполегливо вчити першокурсників записувати у логічній послідовності суттєві думки, положення, висновки, які є результатом аналізу і синтезу власної мисленнєвої діяльності. Бажано також ознайомити студентів з вимогами до ведення конспектів:

- для кожної навчальної дисципліни слід мати окремий зошит, сторінки якого пронумерувати для полегшення пошуку інформації;
- на титульній сторінці зошита треба зазначити назву навчальної дисципліни, курс, прізвище та ініціали студента, вчений ступінь, звання, прізвище та ініціали лектора, дні та місце консультацій;
- на кожній сторінці варто залишати широке поле, на якому під час лекцій чи самостійної роботи можна робити помітки, наприклад:
? - "Незрозуміло";
! - "Дуже важливо";

А - „Повторити за підручником” і т.п.

- записи в конспекті слід робити чорнильною ручкою, а не олівцем, писати розбірливо;
- цитати, важливі думки, виділяти іншим кольором;
- конспектуючи лекцію, треба повністю записувати назву теми, план, рекомендовану літературу;
- особливу увагу слід приділяти чіткості записів, визначень, правил, цитат, формул, схем.

На ефективність самостійної роботи студента-першокурсника значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює: планування самостійної роботи студентів; формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи; навчання студентів основам самостійної роботи; контроль за виконанням навчальних завдань.

Формування у студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи іноді відбувається внаслідок спонукання (наказ, жорстка вимога) викладача. Цей спосіб неефективний, оскільки будь-яка діяльність, що не викликає у людини професійного інтересу, малопродуктивна. Значно ефективнішим способом формування у студентів потреб і мотивів до самостійної роботи є розвиток пізнавального інтересу до предмета, який вивчається, процесу оволодіння ним. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї людина має найбільше задоволення. Студент у цьому разі сам знаходить час для глибокого вивчення предмета, який йому сподобався. Зрозуміло, що викликати інтерес до навчальної дисципліни, її змісту повинен викладач.

Проведення індивідуальних та групових консультацій, на відміну від читання додаткових лекцій та організації самостійної роботи, надає можливості більш чіткої та структурованої допомоги першокурсникам.

На таких консультаціях забезпечується можливість індивідуального підходу до студентів із низьким рівнем розвитку академічних здібностей, яким буває важко самостійно перейти на новий рівень навчання у ВНЗ. Для таких студентів необхідним на першому етапі є не лише додаткова інформація зі сторони викладача, але й регулярний контроль. Слід зазначити, що виконання індивідуальних завдань на практичних та лабораторних заняттях на початковому етапі (I-II курс) навчання у ВНЗ неможливе без супроводу викладача. Потім поступово, крок за кроком, студентів слід орієнтувати на оволодіння методами самоосвіти, системою самоаналізу, формувати почуття відповідальності за результат навчання і професійної підготовки.

Третій курс надзвичайно важливий з позицій формування позитивного відношення до майбутньої професії, адже в цей період розпочинається спеціалізація, активізується інтерес студентів до науково-дослідної діяльності. Ці особливості спричиняють звуження сфери інтересів особистості, кристалізують уявлення майбутніх фахівців про особливості своєї професії, можливості творчої реалізації власного потенціалу.

Четвертий курс - зазвичай завершальний для отримання першого академічного ступеня "бакалавр". Студенти більш глибоко ознайомлюються з майбутнім фахом у період практики на виробництві. Відбувається переоцінка цінностей. У студентів підвищуються вимоги до змісту, форм і методів спеціальної підготовки, формуються потреби творчої самореалізації особистості, відбувається інтенсивний пошук шляхів можливого працевлаштування чи продовження навчання в магистратурі.

У студентів п'ятого-шостого курсів на перший план виступає перспектива завершення навчання у ВНЗ. Зазвичай вони вже мають чіткі уявлення про майбутній вид професійної діяльності, свої життєві плани та перспективи,

сформоване позитивне чи негативне відношення до вибраної професії, можливостей працевлаштування чи навчання в аспірантурі.

Проблема задоволеності чи незадоволеності професією - інтегративний показник, який відображає відношення суб'єкта до вибраної професії. Це не тільки особистісний показник, але й соціально-економічний, адже низька задоволеність професією - одна з причин високої плінності кадрів, що призводить до негативних економічних наслідків. Окрім того від задоволення професією залежить рівень психічного здоров'я індивіда, його емоційний стан, загальна задоволеність життєдіяльністю. Очевидно, що формування реальних уявлень молоді людини про майбутню професію і засоби оволодіння нею є одним з найважливіших завдань навчання у ВНЗ, розпочинаючи з першого курсу. Важливим орієнтиром у формуванні позитивної професійної мотивації має бути освітньо - кваліфікаційна характеристика (ОКХ) спеціаліста, на основі якої слід конструювати програму підготовки до професійної діяльності.

Студенти - випускники, завершаючи навчання у ВНЗ, повинні усвідомити найважливіші вимоги до сучасного високопрофесійного фахівця:

- високий професіоналізм та компетентність у обраній сфері;
- інноваційний характер мислення;
- уміння управлінської діяльності;
- готовність до зміни та забезпечення реалізації творчого потенціалу підлеглих;
- креативна спрямованість особистості;
- психолого-педагогічна підготовка (здатність до регуляції емоцій, розуміння інших людей, вміння впливати на них);
- висока комунікативна, політична, правова та економічна культура;
- здатність та бажання до самовдосконалення, навчання протягом усього життя та ін.

Результати дослідження мотивації до навчання. Студентам були запропоновані 3 типи мотивів до навчання:

- отримання знань;
- оволодіння професією;
- отримання диплома.

Найвищі показники знань з визначених мотивів здобув мотив «отримання диплома» і у хлопців (76 %), і у дівчат (74 %). Найнижчі показники були виявлені в зв'язку з мотивом «оволодіння професією», що в свою чергу підкреслює той факт, що серед опитуваних студентів високий відсоток незацікавлених в оволодінні своєю професією: 12 % дівчат і 17 % хлопців не розглядають цей мотив, як мотив до навчання і обговорюють лише або «отримання диплома», або «отримання знань».

Причини вибору професії:

- престиж професії;
- сімейна традиція;
- прагнення отримати професію у відповідності зі своїми схильностями;
- усвідомлення своїх можливостей;
- наполювання батьків;
- порада друзів;
- бажання стати майстром у своїй справі;
- невисокий конкурс на дану спеціальність.

В результаті, таким чином як «бажання стати майстром у своїй справі», «усвідомлення своїх можливостей» надали перевагу: 4 % юнаків, 3 % дівчат. Причина «сімейна традиція» виявилася важливою тільки для 1 % і юнаків, і дівчат.

Безперечними лідерами, серед названих вище причин, є: «наполювання батьків» - 38 % у юнаків, 34 % у дівчат; «невисокий конкурс на дану спеціальність» - 54 % у юнаків, 41 % - у дівчат. Причина «порада друзів» більш популярна у дівчат - 13 %, у юнаків - 6 %.

Обговорюючи питання планування роботи за обраною спеціальністю, і наскільки вона «сприяє здійсненню мрії» був запропонований наступний перелік можливих відповідей:

моя мрія і моя професія - речі, абсо-

лютно не сумісні;

здійснення моєї мрії ніяк не залежить від обраної професії;

успішна робота по моїй спеціальності сприятиме здійсненню моєї мрії;

робота з даної спеціальності гарантує мені досягнення моєї мрії.

З точки зору опитаних студентів, сприяє здійсненню мрії «робота з даної спеціальності гарантує» юнакам - 8 %, дівчатам - 3 %. Відповідь «моя мрія і моя професія - речі, абсолютно не сумісні» вважали для себе вірним 27 % юнаків і 41 % дівчат. Думки студентів з питання: «Що, на ваш погляд, найбільше в наш час сприяє успіху в професійній діяльності?» виглядають таким чином: «професіоналізм» і у юнаків - 62 %, і у дівчат - 58 %, є основним для досягнення успіху в професії. Якості «активність і підприємливість» і «вміння по-справжньому працювати» так само виділені студентами, як ті, що користуються попитом: 21 % - юнаки, 24 % - дівчата. Питання анкети про можливість повторно вибрати професію і спеціальність дало наступні результати:

що ж спеціальність вибрали б 54 % юнаків і лише 7 % дівчат;

зовсім іншу спеціальність готові вибрати 12 % юнаків і 23 % дівчат;

професію, про яку мріяв, але не наважувався її вибрати раніше - 17 % юнаків, 43 % дівчат;

вагалися з відповіддю 17 % юнаків і 27 % дівчат.

До цього слід додати результати відповідей на питання про професійні цілі і вершину кар'єри. Відповіді: «не знаю» і «важко відповісти» були надані: юнаками - 52 %, дівчатами - 87 %. «Можливість побудувати кар'єру в обраній спеціальності» бачать для себе 28 % юнаків і лише 3 % дівчат.

В цілому, матеріали цього дослідження дозволяють говорити про явні відмінності в мотивації професійного самовизначення студентів. Особливо яскраво проявляється гендерний фактор у даній групі студентів по питанню планування кар'єрного росту, планування майбутніх досягнень.

Якщо юнаки, планують для себе ситуації зростання соціального статусу завдяки професії, то дівчата, плануючи свою кар'єру, професійний і соціальний статус, пов'язують з активністю і підприємливістю, умінням працювати, але не з зростанням свого статусу, наприклад, шляхом підвищення в посаді.

У зв'язку з цим є підстави вважати, що дівчата як би заздалегідь готові до ситуації де, незважаючи на прояв свого хорошого рівня знань і професіоналізму, вони будуть займати нижчу ступінь в соціальній і професійній ієрархії. Юнаки в цьому сенсі більш впевнені, активні, в деяких випадках навіть «готові порушити закон» для того, щоб відповідати високим статусним нормам, що пред'являються до них суспільством. Мотивація професійного самовизначення студентів юнаків і мотивація професійного самовизначення дівчат мають свої гендерні особливості і відмінності, які для

дівчат є перешкодою в їх професійному, кар'єрному зростанні. Безумовно, така ситуація вимагає психологічного супроводу у формуванні мотивації професійного самовизначення студенток. Саме сформовані стійкі внутрішні професійні мотиви і мотивація досягнення стануть спонукальними і визначальними в процесі навчання професії, формування цілісної структури професійного самовизначення особистості студента.

Отже, мотиваційна сфера особистості дуже складна і неоднорідна. Професійна мотивація має гендерні особливості розвитку, які потрібно враховувати викладачам для здійснення психологічної та педагогічної підтримки розвитку особистості студента. Успішне вирішення цієї проблеми допоможе майбутньому фахівцю реалізувати свій професійний потенціал і відчувати задоволення від майбутньої перспективи.

10. Єрохін С.А., Нікітіна Ю.В., Нікітін Ю.В. Концептуальні засади професійної мотивації студентів: психолого-правовий аспект/ Актуальні проблеми юридичної науки. НПК. К.: НАУ, 2011. – Ч.1. – с. 59-66.
11. Нікітіна І. В. Творча взаємодія людини і соціуму: гендерний вектор / 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього: XI науково-практична конференція Суспільно-науковий проект «Духовні цінності українського народу у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я». – XI Н.-П.-К. «20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього». К.: НАУ, 2011. – с. 93-95.
12. Нікітіна І. В. (у співавторстві) Конференція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці Юридична наука Juricical science № 1(1) 2011 – с. 20-27
13. Л.Г. Подоляк, В. І. Юрченко. Психологія вищої школи. – К.:Караела, 2008.– 408 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева М.И. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вузом. Сб: Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. Москва, Одесса. 1986 г.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания.- 2-е изд. – СПб.: Изд. Дом "Питер", 2001.-263 с.
3. Васильев И.А., Магомед – Эминов М.Ш. Мотивация и контроль за действием/И.А. Васильев, М.Ш. Магомед-Эминов.- М., 1991.
4. Вербицкий А.А., Платонов Т. А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации. М., Наука, 1986.
5. Занюк С. С. Психологія мотивації. Навчальний посібник.- К.: Вид-во "Либіть", 2002.-304с.
6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы/Е.П. Ильин, СПб.: Питер.-2000.
7. Нікітіна І. В. Гендерні особливості розвитку соціальної відповідальності особистості фахівця/ М-ли VII міжнародної н-м-к (13-14 жовтня 2011р., м. Київ, Україна, с. 65-66)
8. Нікітіна І. В. Соціальна відповідальність особистості: гендерний вектор розвитку/ М-ли XII НПК «Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності», -К., НАУ, 17 травня 2012р., с.128-131
9. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молоді людини в період повноліття, монографія – К, КНТ, 2008, 192с.